

Håkon Aspen Haugen

Maktlandskapet mellom halvøyene:

Hvordan flyttingen av maktsetet fra Lade til Nidarneset kan gi innsikt i de samfunnsmessige endringene i Skandinavia rundt år 1000

Bacheloroppgave i Arkeologi
Veileder: Axel Christophersen
Mars 2023

Håkon Aspen Haugen

Maktlandskapet mellom halvøyene:

Hvordan flyttingen av maktsetet fra Lade til Nidarneset kan gi innsikt i de samfunnsmessige endringene i Skandinavia rundt år 1000

Bacheloroppgave i Arkeologi
Veileder: Axel Christophersen
Mars 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier



Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
1. Innledning	1
1.1. Sammendrag	1
1.1.2. Abstract	2
1.2. Problemstilling	2
1.3. Avgrensning	2
1.4. Teori	3
1.5. Metode	3
2. Kunnskap om Lade gård	3
2.2. Gård og lasteplass – Lade gårds opprinnelse og sentrale rolle i Trøndelag	6
2.3. Jarlesetet og hov: Lade gårds maktutøvelse i Trøndelag	8
3. Byutviklingen i Nidaros og slutten på Lade gårds storhetstid	9
3.1. Samfunnsmessige endringer rundt år 1000	9
3.2. Byutviklingen på Nidarneset	12
3.3. Hvordan har de overordnede endringene i samfunnet forandret maktlandskapet mellom Lade og Nidarneset?	14
4. Konklusjon	16
Litteraturliste	16
Illustrasjonskilder	18

1. Innledning

1.1. Sammendrag

I denne avhandlingen vil jeg med Lade gård og byutviklingen på Nidarneset som utgangspunkt, gjøre rede for de samfunnsmessige strukturene som erstatter jarledømmet i overgangen til middelalder i Skandinavia. Denne perioden er også kjent som statsdannelsesperioden eller kristningsperioden, og er preget av store endringer i maktfordelingen mellom samfunnseliten. Det er også i denne perioden at de første byene begynner å danne seg i Norge. Lade gård er et kjent maktsete fra sagalitteraturen, og er fremtredende i fortellingene om de norske kongene i vikingtid. Hvilken rolle har Lade gård spilt i utviklingen av kjøpstaden på Nidarneset som senere skulle bli byen Trondheim, og hvordan kan dette spørsmålet speile de samfunnsmessige endringene i perioden rundt år 1000?

1.1.2. Abstract

In this thesis I will, with Lade farm and the town development on Nidarneset as a focus area, explain the societal structures that replaces earldom in the transition to the Middle Ages in Scandinavia. This period is also known as the state formation period or the christianization period, and is characterized by large changes in the distribution of power within the societal elite. It is also in this period that the first towns starts to develop in Norway. Lade farm is a famous seat of power in the saga litterature, and is prominent in the stories concerning the Norwegian kings of the Viking Age. Which role did Lade farm play during the development of the market town on Nidarneset that later would become Trondheim, and how can this question reflect the societal changes in the period around the year 1000?

1.2. Problemstilling

Hvordan kan flyttingen av maktsetet fra Lade til Nidarnes gi innsikt i de samfunnsmessige endringene i Skandinavia rundt år 1000?

1.3. Avgrensning

Denne avhandlingen tar for seg sentrale trekk i overgangsperioden mellom vikingtid og middelalder, og bruker Lade gård som utgangspunkt. Til tross for at problemstillingen operer hovedsakelig i tiden rundt år 1000, vil kilder som omhandler perioden rundt ca. 800-1200-tallet være sentrale for problemstillingens kontekst, og ha stor relevans for avhandlingen. For å etter beste evne besvare problemstillingen, vil derfor avhandlingen være todelt. Dette på grunn av at kunnskap om Lade gårds historie på flere måter ser ut til å representere karakteristiske trekk ved jarledømmet, og i særlig grad hvordan jarledømmet erstattes av den middelalderske kongemakten.

I den første delen av avhandlingen vil det bli gjort rede for kunnskapsgrunnlaget om Lade gård som maktsete, og de samfunnsmessige funksjonene som var en del av jarledømmet i Skandinavia. Den andre delen av avhandlingen vil sette fokuset på de utviklingstrekkene som preget det skandinaviske samfunnet i overgangen til middelalder, gjøre rede for byutviklingen på Nidarneset og drøfte flyttingen av maktsetet fra Lade til Nidarneset. Både på grunn av Lade gårds betydelige representasjon i sagalitteraturen, og de materielle og skriftlige kildene som gir kunnskap om aktiviteten på Nidarneset, er disse områdene svært interessante for problemstillingen rundt statsdannelsen i Norge. Jeg har derfor valgt å bruke Lade gård som utgangspunkt, da flyttingen av maktsetet fra Lade til Nidarneset ser ut til å speile noen av de samfunnsmessige hovedtrekkene som er sentrale i denne perioden. For å unngå at avhandlingen blir for omfattende, vil derfor ikke alle punktene gjennomgås i jevnfordelt detalj. Avhandlingen er derimot en sammenhengende tekst som gir innsikt i noen av årsakene til hvorfor Lade ble et maktsete, samt forholdene som endret samfunnsstrukturen og flyttet maktlandskapet til Nidarneset.

1.4. Teori

For den teoretiske forståelsen av problemstillingen, tar avhandlingen utgangspunkt i Dagfinn Skres "Scandinavian kingship AD 500-1000". Skre tolker fremtredende residenser som et avgjørende element i samfunnselitens maktgrunnlag i jernalder (Skre 2022, s. 127). Disse residensene har hatt en helt spesiell verdi for stormenn som ønsket å etablere seg som herskere, da det å holde til på en særdeles etablert storgård synes å ha hatt en sammenheng med maktlegitimering. Skre viser også til at byutviklingen flere steder i Skandinavia har sprunget ut i nærheten av førkristne maktsentre som disse storgårdene (Skre 2022, s. 127), noe som kan oppfattes som kontinuitetsbrudd fra gårdenes funksjon som maktsete.

I spørsmålet rundt Lade gårds eventuelle overtakelse av gården Nardos funksjoner, er Axel Christophersens "Under Trondheim" sentral (Christophersen 2020). Christophersen åpner for at gården Nardo kan ha hatt en dominerende rolle før Lade etablerte seg eller oppnådde den definerende statusen som beskrives i sagaverkene. Han argumenterer for at Lade på et tidspunkt kan ha overtatt flere av funksjonene fra Nardo, blant annet en mulig kultisk rolle (Christophersen 2020, s. 81-82).

Anders Winroth peker på at dåp må forstås som et kristent alliansebyggende verktøy, og gjør rede for hvordan kristningskongene i Norge brukte dette som et middel i å skaffe seg internasjonale kontakter (Winroth 2014, s 199). I problemstillingen rundt kirker og stedskontinuitet, er Anders Andréns standpunkt om landskapets betydning sentralt (Andrén 2013).

1.5. Metode

Avhandlingen vil foreta en komparativ analyse mellom kunnskapen om Lade gård som maktsete og den tidlige byutviklingen på Nidarneset, i sammenheng med samfunnsmessige endringer i overgangen til middelalder. Det å analysere kunnskapen om aktiviteten på halvøyene (empiri) og sette de opp mot hverandre sammen med teori, ser ut til å være metoden som oppnår best resultat i forsøket på å besvare problemstillingen. Som nevnt tidligere er avhandlingen todelt, noe som er et resultat av oppgavens metodiske tilnærming.

2. Kunnskap om Lade gård

Det er vanskelig å vite med sikkerhet hvordan både gårdslandskapet og maktutøvelsen på Lade har utfoldet seg, først og fremst på grunn av mangelen på empiri. Svært få funn er avdekket på Lade, og gårdstunet har ikke blitt direkte påvist i noen arkeologisk sammenheng. Mangelen på empiri ser ut til å ha skapt en skjevhet i den arkeologiske oppfatningen om Lade og oppfatningen av den monumentale gården som omtales i sagaene (Cadamarteri 2022, s. 96). Likevel finnes det flere kilder til kunnskap om Lade som et regionalt maktsenter. Disse kildene er hovedsakelig en håndfull materielle spor som diverse enkeltfunn og en rekke historiske kilder som beskriver Lade gårds brukshistorikk, landskap, rolle som sosial samlingsarena og religiøst senter. Lade gård

opptrer tidligst indirekte i skaldekvad, som er nedskrevet i historiske verk som Heimskringla, Fagrskinna og Flatøybok. I kvadene blir stedsnavnet Lade aldri nevnt, men handlingene som tar plass i en rekke av disse kvadene tilskrives Lade gård i sagaene. Skaldekvadene er muntlige tradisjoner som har gått på folkemunne i generasjoner, før sagaforfattere samlet de i verkene sine. Nedskrivningene av kvadene i sagaene startet i løpet av 1100-tallet, og fortsatte over et spenn på flere hundre år. Skaldekvadene er en verdifull kilde til kunnskap om historiske hendelser i sin egen samtid. Sagaene i seg selv belyser også tradisjoner om Lade som fremstår nærmest uavhengig av skaldekvadene. Dette er mest tydelig i de åpenbare forskjellene på enkelte detaljer i tradisjonene som er beskrevet i de forskjellige verkene.

Tidlig i kongesagaene beskriver Snorre at Håkon Grjotgardsson bisto Harald Hårfagre med militærstyrker da han kriget mot småkonger i Gauldalen og Strindafylke i Trøndelag, og som takk for dette satte Harald Håkon som jarl over Strindafylke (det gamle fylket som tilsvarer arealet til Trondheim og omegn (Hødnebo 2009, s. 50)). Senere skal Harald Hårfagre ha ønsket å bygge sitt hovedsete i Trondheimen, der han oppførte Lade gård, som blir beskrevet som hans største gård.

Likevel hersker det en tilsynelatende usikkerhet rundt Harald Hårfagres tilknytning til Lade gård, da det i sagaverket Fagrskinna beskrives at Harald og hans menn var på besøk hos Håkon Gamle (Grjotgardsson) på Lade (Fagrskinna 1972, s. 22). Interessant nok beskrev imidlertid skalden Torbjørn Hornklove Harald som "seileren glupsk fra Nidelv" i det han forteller om Haralds herjinger ved Skottland (Hødnebo 2009, s. 60), noe som kan tyde på en tilhørighet til Lade gård eller nærliggende områder. Likevel er betydningen av denne delen av kvadet åpent for tolkning, og videre drøfting rundt denne verselinjen vil falle utenfor avhandlingens tematiske avgrensning.

Lade var ifølge både Fagrskinna og Heimskringla et betydelig maktsete, særlig av den grunn at begge kildene beskriver Lade som en vesentlig gård i størrelse. I Fagrskinna mener forfatteren at Lade på Olav Tryggvasons tid huset Trøndelags største hovedgård (Fagrskinna 1972, s. 128), samtidig som kongesagaene (som tidligere nevnt), forteller at gården Harald oppførte på Lade var hans største hovedgård (Hødnebo 2009, s. 51). Hovet på Lade skal også ha vært en viktig bygning i Trøndelag, og er sentralt både i Håkon den godes og Olav Tryggvasons saga.

I etterreformatork tid er Gerhard Schønings "Reise som giennem en Deel af Norge i de Aar 1773, 1774, 1775 paa Hans Majestæt Kongens Bekostning er giort og beskreven" (bind 2) en kilde som beskriver kulturlandskapet på Lade og nærliggende områder slik det fremsto på 1770-tallet. Schønings beskrivelser gir stor innsikt i kulturminner som for lengst er forsvunne i moderne tid, og formidler kunnskap om maktdemonstrasjoner i landskapet og øvrige kulturminner som har vært synlige på Lade. Schønning beskrev landskapet på Lade både i 1774 og 1775, da han reiste gjennom store deler av Norge for å dokumentere kulturminner. I landskapet Schønning skildrer mellom Lademoen, Lade og Devle, er til sammen rundt 25 gravhauger av ulike størrelser nevnt. På Lademoen og i nærheten av Lade gård skal det ha vært omtrent 21 gravhauger (Schønning 1910/1778, s. 3-4), mens det rundt Korsvika og Devle skal ha vært 4 hauger totalt (Schønning 1910/1778, s. 217-218). En rekke av gravhaugene som Schønning beskriver, inkludert gravrøysene på Ladehammeren, ville vært synlig både fra havet og landeveien, og må ha spilt en stor rolle for området monumentalitet og visuelle maktdemonstrasjon. Både i Borre i Vestfold og Gamle Uppsala hadde gravmonumentene blitt oppført slik at de var synlige fra den mest naturlige innfartsveien til storgården; i Borre var den tydeligste utsikten til haugene fra havet, mens det i Gamle Uppsala var fra landeveien (Skre 2022,

s. 124).

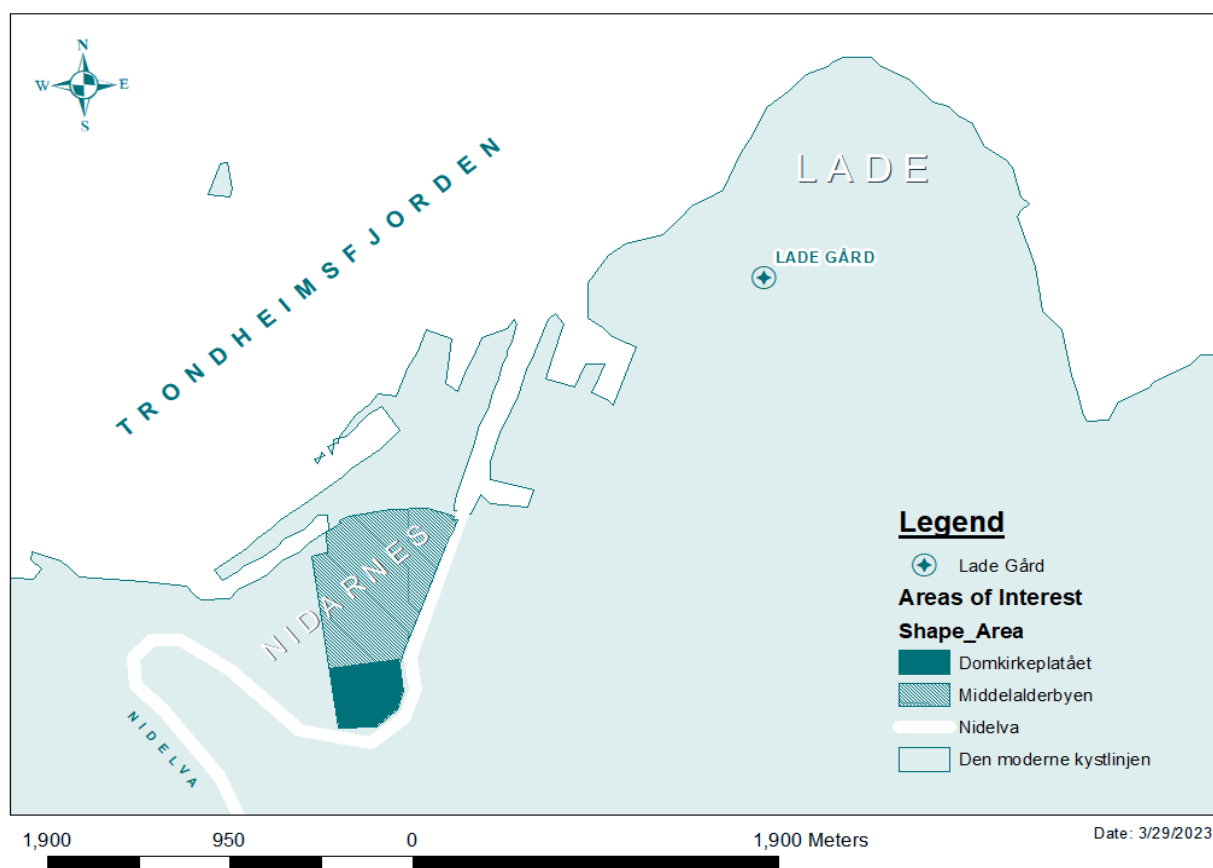
I tillegg er en firkantet steininnhengning nevnt ved Ringve gård, som en stor gravhaug ligger innenfor. Schøning tolker deler av denne som et offersted eller en domplass. Han argumenterer også for at en steinsirkel på sletten nord for Lade kan forstås som en domplass, (Schøning 1910/1778, s. 6). Til tross for at Schønings beskrivelser ble nedskrevet på andre halvdel av 1700-tallet, er likevel Schøning en fremtredende figur i Norges tidlige vitenskapsmiljø, og fremstår som en troverdig kilde til kunnskap (A. Christophersen, muntlig meddelelse 23.02.2023).

Arkeologen Theodor Petersen gjorde i 1939 rede for flere av funnene fra Lade i kapitlet "oldtidsminner i Strinda" fra *Strinda Bygdebok* (bind 1). Blant de tidligste av funnene er en gravrøys ved Østmarka på Lade og en flintdolk, begge fra bronsealder (Petersen 1939, s. 36-37). Petersen tar videre for seg funnene fra jernalderen, der et spannformet leirkar som er datert til folkevandringstid (Cadamarteri 2022, s. 102), et sverd og en pilspiss fra en våpengrav som Pedersen plasserer innenfor merovingertid, og en mindre spydspiss er blant funnene (Petersen 1939, s. 38-39). I tillegg til dette nevner han også et toegget sverd fra en gravhaug på Ladehammeren. Petersen gjør sammen med dette rede for gravhaugene og steinsirkelen som Schøning beskrev i sin reise gjennom Norge, og beskriver kulturmiljøet slik det fremsto på Schønings tid. Petersen samler således alle kildene og funnene som på hans tid kunne belyse Lades historie, og hans oversikt utgjør fortsatt mesteparten av det arkeologiske materialet som i dag tilknyttes Lade.

I 2019 satte artikkelen "The Beginning of The Viking Age in The West" (Baug et al., 2019), fokus på brynesteinshandel i Sør- og Midt-Skandinavia. I den sammenhengen viste geologiske undersøkelser av importert brynestein i handelsbyen Ribe i Danmark, at Mostadmarka utenfor Trondheim i en periode har vært en av de mest sentrale aktørene i produksjonen av brynesteinen (Baug et al., 2019, s. 52). Området rundt Trondheim har derfor spilt en stor rolle i denne handelsruten, noe som trolig kan belyse en av flere årsaker til at Lade gård har vokst fram som et regionalt maktsenter. Jeg vil gå mer i detalj om dette i neste underkapittel.

Arkeologen Julian P. Cadamarteri skrev i 2022 en omfattende artikkel om de arkeologiske funnene på Lade, og samlet opplysninger om de forskjellige kildene som kan belyse Lade gårds virksomhet og bruk av området fra bronsealder til middelalder (Cadamarteri 2022). Artikkelen er en svært viktig kunnskapskilde, der det kjente arkeologiske materialet som kan settes i sammenheng med Lade blir gjennomgått grundig.

2.2. Gård og lasteplass – Lade gårds opprinnelse og sentrale rolle i Trøndelag



Figur 1: Ladehavløya og Nidarneset med moderne strandlinjer. Av Julia McDowell 29.03.2023.

I sørlige og sørøstlige deler av Skandinavia på 700-800-tallet e.kr. er det tydelig at kjøpstedene utviklet seg og vokste i takt med økt deltakelse fra lokalbefolkningen i handelsbyene, som tidligere var forbeholdt samfunnseliten (Baug et al, 2019, s. 48-49). Dette har imidlertid ikke blitt påvist langs vestkysten av Norge og i Trøndelag i denne tidsperioden. Kjøpstaden Trondheim begynte å vise sine tidligste spor i løpet av andre halvdel av 900-tallet (Christophersen & Nordeide, s. 274-275), men før den tid var området likevel relevant i det skandinaviske handelsnettverket. Brynestein fra Mostadmarka (som er utenfor Trondheim), ble eksportert til sørlige deler av Skandinavia fra begynnelsen av 700-tallet til omtrent midten av 800-tallet (Baug et al, 2019, s. 64-65). Undersøkelser av brynestein fra Mostadmarka som ble funnet i det sørskandinaviske handelssenteret Ribe, viser at området i nærheten av Lade har vært aktivt i produksjonen og distribueringen av disse steinene i denne perioden. Mangelen på kunnskap om Lade gårds anleggelse skaper usikkerhet rundt gårdens rolle i dette handelsnettverket, og spørsmålet om Lade kan ha vært i regi av den interregionale eksporten helt tilbake til 700-tallet er i skrivende stund vanskelig å bekrefte eller avkrefte. Grunnen til dette, er at handelen avtar i forkant av perioden der Lade opptrer i sagalitteraturen. Det er i forbindelse med hendelser som foregår omkring 900-tallet

(hendelsene som ble nevnt i forrige delkapittel), at Lade introduseres. Har dermed Lade kontrollert denne handelen, eller kan dette leddet i handelsnettverket tilskrives en annen gård?

Flere tidlige gårder i området kan ha kontrollert denne handelen frem til Lade ble det dominerende maktsetet i regionen, dersom man går ut ifra at gården ikke hadde en slik posisjon allerede i handelens tidligste fase. Navnet på gården Nardo (som i dag er en bydel i Trondheim), tolket som "Njardarhóll" og ble videre forstått som "Njords høyde" (Christophersen 2020, s. 81-82), noe som vitner om en gård med røtter til jernalderen. Det har imidlertid ikke blitt avdekket noe arkeologisk materiale som kan belyse jernaldergården på Nardo i noen særlig grad, men dersom gården har vært dominerende i området, er det mulig at Lade på et tidspunkt kan ha overtatt gårdens sentrale posisjon i regionen (Christophersen 2020, s. 81-82). Hvis gårdsnavnet vitner om at området har vært sentrum for en Njord-kult, er det heller ikke umulig at Lade etter sin etablering har overtatt Nardos rolle som kultutøvende senter, og at det berømte hovet på Lade kan ha oppnådd sin status gjennom denne overtakelsen (A. Christophersen, muntlig meddelelse 23.02.2023).

Gården på Nidarneset kan være nevnt indirekte i Heimskringla, da Snorre i innledningen av sagaverket beskriver en mann med navn Torgeir Avrådskoll som skal ha bodd på Nidarneset "den gang Håkon jarl den mektige ble drept" (Hødnebo 2009, s. 4). Åkerrester mot østsiden av halvøya med dateringer til omkring 900-tallet kan være en indikasjon på gårdsaktivitet fra Nidarnes gård (Christophersen & Nordeide 1994, s. 60). Bygningsrester ved Erkebispegården på det såkalte Domkirkeplatået (Fig. 1.), har blitt ¹⁴C-datert til mellom 968-1038 e.Kr., og sammen med øvrige bygningsrester i området kan det tyde på at en storgård har stått her (Nordeide 2003, s. 83-84). Gjennom årene har andre undersøkelser også blitt gjort i nærheten av Erkebispegården, som avdekket tegn på gårdsbygninger og jordbruksaktivitet på Domkirkeplatået (Cadamarteri et al., 2020, s. 68; Ekroll 2006, s. 83).

Det er ikke mye man vet om samspillet mellom Ladejarlene og bonden på Nidarneset, men et funn av en hvalbeinsplate i nærheten av Kannikerstredet på Nidarneset har blitt antatt å ha direkte sammenheng med Ladejarlene, da lignende plater av denne typen opptrer innenfor områder som var assosiert med Hålogygætten i perioden da platene ble produsert (Christophersen 2020, s. 99-100). På grunn av platens symbolistiske og estetiske verdi er den sannsynligvis et objekt tilknyttet en samfunnselite, og platens funnkontekst på Nidarneset kan tyde på at den er gitt i gave, noe som kan assosieres med alliansebygging eller allianseforvaltning (Christophersen 2020, s. 100). Det kan være sannsynlig at denne platen derfor har fungert som en alliansebyggende gave fra Ladejarlene, og at funnlokaliteten på Nidarneset på sin side tyder på at storgården på halvøya har mottatt denne platen (Christophersen 2020, s. 100).

Kanskje kan en av disse gårdene ha ledet denne interregionale handelen? Man kan tenke seg at kontroll over brynesteinshandelen sannsynligvis kan være en av flere årsaker til at Hålogygætten valgte å holde til på Lade. Kongesagaene framstiller anleggelsen av Lade gård som en tilsynelatende vilkårlig avgjørelse, uten å nevne noen grunn til at Håkon Grjotgardsson skulle holde til akkurat her. Kanskje enda viktigere enn brynesteinsproduksjonen i Mostadmarka var storproduksjonen av jern, kleberstein, tjære og pelsprodukter i Trøndelag, som var en svært betydelig del av det interregionale handelsnettverket i jernalder (Berglund & Solem 2017, s. 207). Lade er plassert sør i Trondheimsfjorden mot midten av Norge, noe som geografisk sett danner gunstige forhold for en lasteplass for viktige produkter fra nord: tenner og tau fra hvalross, og hud fra sel (Baug et al, 2019, s. 64), i tillegg til varer fra andre områder i Norge og

Sverige. Nidelven renner også fra Selbusjøen, og elveslyngen hvor elva renner ut i Trondheimsfjorden må ha vært et svært strategisk område for frakting av ressurser. Flere av disse faktorene kan belyse forholdene som ledet til at Lade ble et regionalt maktsenter i Trøndelag, og må helt klart ha vært avgjørende for ladejarlenes beslutning om å flytte hit.

Spørsmålet rundt etableringen av Lade gård er utfordrende å besvare, da det er vanskelig å vite om gården har vært et betydelig maktsete før Ladejarlene flyttet hit, eller om gårdens karakteristiske rolle er en konsekvens av Hålogættens overtakelse. Lade heter *Hlaðir* på norrønt, som kan forstås som oppbevaringssted eller lasteplass, men flertallsbøyningen av navnet tolkes som *lasteplasser* (Blom 1997, s. 27). Ut ifra Ladehalvøyas og Nidarnesets naturlige havneforhold kan ordet *Hlaðir* beskrive havnevirksomhet med forskjellige funksjoner, som godt kan være spredt utover landskapet mellom de to halvøyene (A. Christophersen, muntlig meddelelse 23.02.2023). Dette måtte i så fall ha styrket Lades rolle i regionen, da et slikt utstrakt havneområde ville kunne fylle mange behov for innreisende fra havet. Mengden gravhauger i landskapet som beskrives av Gerhard Schøning kan tyde på at gården har huset generasjoner av herskere, som muligens kan strekke seg i et spenn på flere hundre år og vitne om et jernalderdynasti. Derfor er det sannsynlig at gården kan ha hatt en viss status allerede før Hålogættens tok den i bruk, dersom gravhaugene kan settes i sammenheng med eliten på Lade.

2.3. Jarlesetet og hov: Lade gårds maktutøvelse i Trøndelag

Lade gård er godt representert i Heimskringla og andre sagaverk, og skal ha huset et hov som hadde en svært sentral rolle i sagaverket. Begrepet *hov* har blitt nøye diskutert, og det er ikke mye man med sikkerhet kan vite om deres funksjon, utseende eller virksomhet. Likevel er det ut ifra sagalitteratur, enkelte arkeologiske funn og lovverk fra tidlig middelalder, tydelig at hovene må ha vært viktige samlingsarenaer i vikingtid. Det har tidligere ikke hersket en overveiende konsensus rundt hovenes plassering i gårdslandskapet, om disse har vært separate bygninger eller om de heller har vært navnet på gårder som holder store blotfester (Olsen 1966, s. 94). Det er viktig å presisere at det foreløpig ikke er funnet noen *materielle* kilder som kan bekrefte hovet på Lades eksistens.

Imidlertid har det i løpet av de senere årene blitt avdekket enkeltstående bygninger som har blitt tolket som kultbygninger og mulige hov, flere steder i Skandinavia. Funn på disse lokalitetene har i større eller mindre grad belyst de nevnte rituelle anleggenes opprinnelige bygningsstruktur og plassering i gårdslandskapet. Slike bygninger har etter undersøkelser blitt påvist blant annet i Uppåkra (Larsson 2007), Lunda og Järrestad i Sverige, samt i Tissø (Jørgensen 2014), og Gudme (Sundqvist 2011), i Danmark. På Ranheim i Trondheim har arkeologiske undersøkelser også vist spor av en bygning som ble tolket som et mulig hov (Rønne 2010), men grunnlaget for tolkningen er svært usikkert, da lokaliteten ikke har vært emne for forskning utover utgravningsrapporten. Når man samler disse svært innsiktsfulle, men begrensede opplysningene, kan det tyde på at hovene har vært separate bygninger. Goði, også kjent som hofgoði eller hovgoder (en jarl, konge eller stormann som arrangerte offentlige og aristokratiske religiøse samlinger), ser ut til å ha hatt en sentral rolle i samfunnet (Sundqvist 2021, s. 285-286). Dette synes å ha vært et av hovedaspektene i

jarledømmet, både i politisk og religiøs forstand. Til tross for mangelen på religiøse autoriteter som prester, biskoper og paver i norrøn religionsutøvelse, ser det likevel ut til at blotene og offerfestene som var arrangert i regi av en goði, var svært viktige møtepunkt for den aristokratiske samfunnseliten.

I Håkon den godes saga beskriver Snorre at kongen (Håkon) blir invitert til blot på Lade, der Sigurd jarl på kongens vegne er goði. Håløygættens (Ladejarlenes) slektslinje er tradisjonelt sett forbundet med å stamme fra Odin og andre guddommer (Winroth 2014, s. 183), noe som må ha hatt stor betydning for deres rolle i blotseremoniene. Da tiden var kommet for et blot, skulle bøndene i regionen etter tradisjon komme til gårdens hov og delta på festen. Der ble offerseremonien og festen ledet av en goði. Håkon ble senere invitert til å feire jul på Mære, som også blir nevnt som et viktig kultisk senter i sagaene. I det samme blir det av Snorre beskrevet at åtte høvdinger "står for blotene i hele Trøndelag". Hva som menes med dette er åpent for tolkning, men det kan vitne om en religiøs og politisk struktur som kan knyttes til maktsentrene i Trøndelag. Høvdingene som nevnes er fra gårdene Gryting, Meðalhus (Melhus), Værnes, Ljoksa, Olveshaug, Stav, Egge og Husbø. Flere av disse er kjente maktsentre fra Trøndelag i denne perioden. Likevel har Snorre noen avsnitt tidligere beskrevet blot som tar plass både på Lade og Mære, og derfor kan det fremstå uklart hva som menes med dette utvalget av høvdinger som "står for blotene i hele Trøndelag".

Som nevnt tidligere er det ikke påvist noen materielle spor etter hovet på Lade, som kan fortelle noe om bygningens plassering, utseende eller virksomhet. Derfor vil det være naturlig å anta at hovet sannsynligvis kan ha hatt likheter med de religiøse anleggene i eksempelvis Uppåkra, Gudme eller Tissø. De rituelle bygningene på disse lokalitetene lå alle i nærheten av hallen eller langhuset (Jørgensen 2014, s. 135; Larsson 2007, s. 14; Sundqvist 2011, s. 64).

Kristningskongen Håkon den gode blir ifølge Snorre tvunget til å delta på blotfestene på Lade. Det at bøndene i Trøndelag skal ha vist stor misnøye over kongens manglende entusiasme overfor blotene, og at de tvinger Håkon til å delta, vitner om at de rituelle festene var en svært viktig del av maktstrukturen i Trøndelag. Kongens tilstedeværelse ser derfor ut til å ha spilt en stor rolle for blotene på Lade, særlig i sammenheng med at forsamlingen skålte for kongen og Odin samtidig, og skålte videre for andre guddommer etterpå. I Olav Tryggvassons saga ødelegger Olav hovet på Lade, noe som han blir tilskrevet å gjøre med andre hov flere steder i Norge og Skandinavia. Hovet blir ikke nevnt etter ødeleggelsen, og det beskrives ikke at et nytt hov blir oppført.

3. Byutviklingen i Nidaros og slutten på Lade gårds storhetstid

3.1. Samfunnsmessige endringer rundt år 1000

Det å se nærmere på de samfunnsmessige forandringene i Skandinavia rundt år 1000 er et essensielt verktøy for å i større grad kunne sette seg inn i hvilken verden høvdingene, kongene og vanlige mennesker i Trøndelag var en del av, og hvilke endringer som må ha preget samfunnet deres. Mange av disse endringene må ha foregått i varierende bølgelengder både før og etter år 1000, men jeg tar i dette delkapitlet utgangspunkt i perioden rundt årtusenskiftet, da det fremstår som en fellesnevner for mange av endringene. Gjennom å belyse de større faktorene som førte til at jarlene i Skandinavia ble underlagt kongedømmet, kan de gi innsikt i forholdene som lå til grunnlag for at maktsetet i Trøndelag flyttet seg fra Lade til Nidarneset.

Religionens rolle i statsdannelsesperioden har vært gjenstand for diskusjon, og hvorvidt politikk eller religiøs ideologi var mest avgjørende i denne perioden er vanskelig å vite mye om, særlig siden skillet mellom religion og politikk sannsynligvis var langt mer flytende rundt år 1000. Derfor har det blitt naturlig å anta at en blanding av religion og politikk har drevet de samfunnsmessige forandringene rundt årtusenskiftet, selv om det er verdt å nevne at kristningen av Norge ofte blir ansett som en langvarig prosess som pågikk gjennom flere århundrer (Winroth 2014, s. 198).

Oddmunn Farbregeid peker på fire hovedfaktorer som kjennetegner overgangen til middelalder i Norge: kongedømme, kristning, kjøpsteder og kirkeorganisasjon (Farbregeid 1992, s. 41-42). Han viser til endringene i samfunnet som skjedde under kristningskongene Olav Tryggvason og Olav Haraldsson, med deres fokus på konvertering i Norge og alliansedannelse med europeiske stormakter. Samtidig viste utviklingen av byene, eller kjøpstedene, at de skulle fungere som essensielle samlingspunkt for kirkemakten, da bispesetene baserte seg i urbane områder (Farbregeid 1992, s. 42). Et interessant aspekt ved Farbregeids tolkning er at han speiler de fire hovedårsakene som fører til at høvdingdømmet (jarledømmet) avsettes, ved å se på hvilke samfunnsmessige hovedfunksjoner som *forsvinner* i overgangen til middelalder. Disse mener han er høvdingdømme, hedendom, hovorganisasjon og høvdingsete (Farbregeid 1992, s. 42). Med utgangspunkt i ordet "hovorganisasjon" må man være forsiktig med å tolke hovenes virksomhet som et organisert vesen på linje med kirkeorganisasjon, mest på grunn av mangelen på kunnskap om hovenes funksjon, distribusjon og organisering. Det ser imidlertid ut til at Farbregeid bruker denne ordsammensetningen kun for å styrke sammenligningen mellom de to forskjellige samfunnstypene.

Tidligere har virksomheten til misjonærer blitt sett på som en av hovedårsakene til at menneskene i Skandinavia ble kristnet. Det virker likevel mer sannsynlig at samfunnet i Skandinavia i denne perioden representerte et forhold til personlig tro som omhandlet tradisjoner og hverdagslige religiøse handlinger, der det religiøse verdensbildet ikke nødvendigvis var like dominerende for enkeltindividet som tidligere antatt (Winroth 2014, s. 198-199). Historikeren Anders Winroth argumenterer for at menneskene i Skandinavia i stedet for å konvertere hengivent til kristendommen umiddelbart, gradvis tok til seg enkelte kristne skikker og tradisjoner som ble en del av deres dagligliv. Winroth peker på flere funn som eksempler på dette, blant disse er fellesnevneren endringer i gravskikk; flere begravelser med kristen himmelorientering, større utbredelse av ubrente graver og graver der både kristne og hedenske symboler opptrer samtidig (Winroth 2014, s. 199-200).

Samfunnseliten på sin side må ha vært bevisst på den sentraliserte makten som preget de europeiske kongedømmene der kristendommen sto sterkt, og sett potensialet for makt i Norge under samfunnsstrukturene som var assosiert med den nye religionen (Winroth 2014, s. 198-199). Kristningskongene Håkon den gode, Olav Tryggvason og Olav Haraldsson demonstrerer klare eksempler på dette, da de bringer med seg nye, internasjonale nettverk til Norge. Både Håkon den gode og Olav Tryggvason var gjennom kristen skikk bundet til den engelske kongen da de kom til Norge, og Olav Haraldsson hadde også gjennom dåp skaffet seg et nettverk etter hans reiser i Europa, noe som assosierte de tre kongene med mektige europeiske kongedømmer (Winroth 2014, s. 208-209). Gjennom dåp kunne nettverk utvides, og tette bånd dannet seg mellom gudfedre og gudbarn. Derfor argumenterer Winroth for at kristendommen hadde langt bedre forutsetninger enn hedendommen til å danne nettverk og sosiale maktstrukturer.

I kristningskongene Håkon den godes, Olav Tryggvasons og Olav Haraldssons sagaer spiller Lade en vesentlig rolle i deres forsøk på å kristne Trøndelag. Lade er et av områdene der alle disse kongene møter størst motstand. Sverre Bagge argumenterer for at kristningskongene Håkon den gode, Olav Tryggvason og Olav Haraldssons konflikter med høvdingene i Trøndelag slik det fremstår i sagaene, er et uttrykk for faktiske forhold i denne regionen (Bagge 2007, s. 117). Det at Lade blir nevnt som et sted der alle disse misjonskongene møter stor motstand, vitner om at konsekvensene av å motsette seg Lade må ha vært svært betydelige (Bagge 2007, s. 117), men også at misnøyen mot kristendom har vært betydelig blant samfunnseliten i Trøndelag.

Håkon (Sigurdsson) Ladejarl ser ut til å representere motstanden mot kristendommen i særlig grad. Bagge peker på at Håkon jarls store religiøse fokus etter Eirikssønnes kamp mot hedendommen må sees som et forsøk på å befeste den førkristne troen i Norge (Bagge 2007, s. 117). Anders Winroth legger vekt på at storproduksjonen av skaldekvad og ansettelsen av skalden under Håkon jarls regjeringstid kan vitne om en form for førkristen propaganda, i et forsøk i å styrke de gamle tradisjonenes fotfeste i landet (Winroth 2014, s. 183-184). Dette kan tyde på at store forandringer foregikk i Norge på denne tiden, og at det hersket en konflikt mellom samfunnsordningene. Kongemaktens forsøk på kristning baserte seg både på lovgivninger og noen ganger vold. Sverre Bagge peker på at samfunnsmodellen som kristendommen introduserte i Norge, i større grad må ha underlagt jarlene som deler av kongens statsapparat, men at det likevel ikke trengte å bety at posisjonene deres ble svekket (Bagge 2007, s. 115-116).

Kristenretten som antakeligvis ble vedtatt på Mostertinget på 1020-tallet, kan på sin side være et vitnesbyrd om samfunnsmessige endringer under statsdannelsesperioden i Norge. Muligheten for at Mostertinget nevnes på den berømte Kulisteinen har blitt sett på som en sannsynlig teori, og at den kollektive avgjørelsen om å vedta kristendommen i Norge "tolv vintre" tidligere, kan være et av steinens hovedbudskap (Knirk 2018, s. 94). Dersom dette stemmer, vil det i prinsippet kunne fortelle mye om midlene som ble tatt til bruk under kristningsperioden, og vitne om hvor bevisste man i egen samtid var på landets daværende religionspolitiske status. Siðaskipti, det norrøne ordet som betyr "forandring av skikker", blir assosiert med konverteringen i Skandinavia (Skre 2022, s. 127), og tyder på at det foregikk endringer i samfunnet i denne perioden som omhandlet mer enn personlig tro. Mostertinget kan derfor vitne om endringer som kan ha blitt vedtatt i fellesskap. En lignende demokratisk avgjørelse rundt konvertering er kjent fra Island, der *Islendingabok* skildrer at kristendommen blir vedtatt på Alltinget, men med et kompromiss om at hedensk religionsutøvelse fortsatt kunne gjennomføres under begrensede vilkår (Sundqvist 2021, s. 286-287).

Hva skjedde imidlertid med kultstedene? På flere lokaliteter i Skandinavia finnes det eksempler på at kirker blir anlagt i områder som tidligere har vært tilknyttet hedensk kultaktivitet. Derfor kan det virke sannsynlig at kirkene er plassert i landskapet for å overta funksjonene til området der de hedenske ritualene ble utført. Likevel er det mye man ikke vet om rituell bruk av landskapet i norrøn tro, noe som gjør at det kan være en utfordring å tolke hvilke aspekter ved religionsutøvelsen i landskapet som kirken har overtatt (Andrén 2013, s. 33). Anders Andrén argumenterer for at religiøs stedskontinuitet er et langt mer komplekst fenomen enn den tradisjonelle oppfatningen om kontinuitet utelukkende mellom førkristne kultbygninger og kirkebygg (Andrén 2013). Med andre ord taler Andrén for *landskapets* rituelle betydning i spørsmålet rundt stedskontinuitet i Skandinavia, noe som ofte har blitt oversett i diskusjonene rundt

kirkenes plassering. Andrén er imidlertid tydelig på at flere regionale maktsentre representerer klare eksempler på stedskontinuitet mellom førkristne helligdommer og kirker (Andrén 2013, s. 38-40). Eksempler på disse er blant annet Mære kirke lenger nord i Trøndelag, der funn av gullgubber ved et stolpehull på kirkens område kan tyde på at førkristen religionsutøvelse har funnet sted på samme sted som den senere kirken ble anlagt (Lidén 1989, s. 65). Dyrebein ble også funnet under et lag med bryggestein (Stene 1990, s. 15). I likhet med kirken på Mære er det i Frösö kirke påvist bryggestein og dyrebein, i tillegg til kullrester med datering til yngre jernalder under kirkebygget (Stene 1990, s. 15). Til tross for at enkelte lokaliteter, og da i særlig grad regionale maktsentre, ser ut til å vise klare eksempler på stedskontinuitet, er funksjonene i de hedenske religiøse landskapene for utspreidte til at man i noen særlig grad kan se et fast mønster mellom hedensk kultaktivitet og kirkebygg (Andrén 2013, s. 40).

Både Olav Tryggvason og Olav Haraldsson tilskrives flere ganger å ha ødelagt kultsteder, og Olav Tryggvasons saga i Heimskringla preges av Olavs stadige raseringer av hov. I kvadet Olavsdråpa er Olav Tryggvason omtalt som "horgbryteren", som refererer til ødeleggelse av den rituelle strukturen *horg*, og vitner om at kongemaktens forsøk på kristning ikke utelukkende baserte seg på lovgivninger, men også til tider vold (Sundqvist 2021, s. 293). Fra denne perioden og fremover blir kongenes residensområder fra sagaenes side skildret i stadig mer urbane områder, i motsetning til de landlige storgårdene vi kjenner fra tidligere. Både Olav Haraldsson og Harald Hardråde velger under sin regjeringstid å bygge sine kongelige residenser på Nidarneset i stedet for å holde til på Lade gård, slik som sine forgjengere. Dette skal jeg gå nærmere inn på i neste underkapittel.

3.2. Byutviklingen på Nidarneset

Halvøya Nidarneset har en helhetlig rik og variert historie, men de tidligste utviklingstrekkene fra kjøpstaden Trondheim opptre i bygrunnen på østsiden av halvøya, ved Nidelvas munning ut til fjorden (Christophersen 2020, s. 119). Det arkeologiske materialet som trygt kan settes i sammenheng med markedsaktivitet og vareutveksling har blitt datert til perioden 970-980 e. kr (Christophersen & Nordeide 1994, s. 274-275). Imidlertid har bosetningsspor som dateres til mellom 900-950 e.Kr. (Sæhle et al., 2020, s. 93), og kullrester i det eldste kulturlaget som er datert til ca. 775-974/991 (Rostad et al., 2022, s. 56), blitt en kilde til kunnskap om tidlig aktivitet i området som senere utgjør middelalderbyen. På grunnlag av disse materielle kildene, blir den tradisjonelle oppfatningen om Olav Tryggvasons anleggelse av de første byggene i kaupangen (kjøpstaden) i perioden rundt år 1000 sterkt utfordret. I tillegg til dette beskriver andre kilder fra middelalderen at det allerede eksisterte en bebyggelse i Nidaros da Olav skal ha ankommet.

Et eksempel på dette er historieskriveren Tjodrek munk, som på andre halvdel av 1100-tallet forteller at det eksisterte "noen få kjøpmannshus" da Olav Tryggvason kom dit (Theodricus Munk 1990, s. 58). Selv om Olav Tryggvason ikke kan ha påbegynt den tidligste aktiviteten i kaupangen, kan han likevel i en periode ha styrt, påvirket eller deltatt i markedsvirksomheten på Nidarneset. Heimskringla og Fagrskinna plasserer Olav for det meste på Lade i perioden han holder til i Trøndelag, som fortsatt må ha vært det ledende regionale senteret. Ifølge Heimskringla skal Olav ha bygget en kongsgård ved Skipakrok på Nidarneset (Hødnebø 2009, s. 161), men det blir imidlertid ikke nevnt i Fagrskinna. I Fagrskinna fremstår det heller som at Olav holder til på Lade når han er i

Trøndelag.

Dagfinn Skre peker på betydningen som de etablerte maktsentrene hadde for herskere som søkte herredømme i Norge. Storgårder som tidligere hadde huset familiedynastier og andre mektige herskere, ser ut til å ha besittet en spesiell verdi for de som ønsket å etablere seg og legitimere sin makt (Skre 2022, s. 127). Disse maktsentrene kan derfor tolkes som avgjørende arenaer i det offentliges syn på herskeren; det å kontrollere og bo i en slik residens ville signalisere at herskeren kunne måle seg de tidligere herskerne på gården. Besittelsen av en slik storgård ser derfor ut til å ha vært et viktig ledd i herskerens maktlegitimering. Ut fra sagalitteraturen om Lade og kulturlandskapet som beskrives av Schøning på 1770-tallet kan man tenke seg at Lade har vært et slikt maktsete, og at dette sannsynligvis kan være grunnen til at Olav Tryggvason velger å holde til her. Maktkontinuiteten på Lade har med andre ord trolig vært av stor betydning for regionens herskere.

Det er imidlertid da Olav Haraldsson tidlig på 1000-tallet anlegger en residens på *Nidarneset*, at man kan ane en tydelig forandring i maktlandskapet mellom Lade i øst og Nidarneset i vest. Ladejarlene hadde i generasjoner sittet på maktsetet Lade, og likevel velger Olav Haraldsson å legge sin kongelige residens på Nidarneset. Det finnes flere eksempler på slike kontinuitetsbrudd fra de førkristne maktsentrene i Skandinavia ved overgangen til middelalder. Dagfinn Skre poengterer at byer som Tønsberg, Roskilde, Hamar og Lund har vokst frem *i nærheten* av kjente førkristne maktsentre, og argumenterer for at landskapet rundt maktsentrene besatte assosiasjoner til førkristen aktivitet, som ikke var gunstig for etableringen av kristne kongelige anlegg (Skre 2022, s. 127). Til tross for dette legger Skre vekt på at de institusjonene som de førkristne maktsentrene kunne tilby, i stor grad må ha blitt videreført i de nye kongelige residensene. Nærheten til de hedenske maktsentrene må derfor ha spilt en vesentlig rolle. På denne måten kan Olav Haraldsson ha representert et samfunnsmessig utviklingstrekk i denne perioden som også var tilfelle andre steder i Skandinavia; nemlig å anlegge kongelige residenser i urbane områder, men i nærheten av de gamle maktsetetene.

Det vil på ingen måte være usannsynlig å se for seg at Olav Haraldsson på sin side hadde latt seg inspirere av infrastrukturen i europeiske byer som London og Rouen, som han skal ha besøkt før han kjempet om makten i Norge. De kongelige urbane residensene må ha stått i sterk kontrast til de landlige storgårdene. Harald Hardråde, som hadde vært *væring* (leiesoldat) i Konstantinopel, valgte også å anlegge sin kongsgård på Nidarneset. I likhet med hans halvbror Olav Haraldsson, hadde han dannet bekjentskap med mektige herskere utenfor Norge, og vært vitne til maktpotensialet som lå innenfor storbyer. Olav Haraldsson blir kort tid etter sin død i 1030 helgengjort, og i løpet av de neste hundre årene vokser byen kraftig, trolig delvis som et resultat av pilegrimsaktiviteten.

Allerede på 1070-tallet omtaler Adam av Bremen byen som en *civitas* (et bispesete). Han beskriver at Trondheim var et betydelig pilegrimsmål, og at den skal ha vært "prydet med kirker" (Adam av Bremen 1993, s. 212). Byutviklingen må med andre ord ha vært preget av en enorm vekst fra den korte perioden da de "noen få" kjøpmannshusene sto der omkring 70 år tidligere, under Olav Tryggvasons regjeringstid. Rundt hundre år senere beskriver Tjodrek munk at byen på hans tid var "midtpunktet for hele riket" (Theodricus Munk 1990, s. 58). Den første fasen av kirkebyggingen på Nidarneset ser ut til å ha foregått raskt, da kirkene tidlig har preget bylandskapet.

Til tross for at helgengjøringen av Olav Haraldsson må ha spilt en stor rolle for kirkeutbyggingen i byen og fremmet Nidaros som et pilegrimsmål, ser det ut til at økningen av antall kirker i og rundt byen kan ha startet allerede under Olav Haraldssons regjeringstid. De forskjellige faktorene som lå til grunn for kirkeutbyggingen på Nidarneset vil være for omfattende å gjøre rede for i denne avhandlingen, men i korte trekk synes det at kongemakten allerede på første halvdel av 1000-tallet forsøkte å danne et organisert kirkevesen (Christophersen 2020, s. 277). Dette kan Olav Haraldsson på sin side ha gjort, ikke bare med å selv oppføre eller åpne for oppføringer av *høgendeskirker* (privatkirker) på Nidarneset, men også i en mulig etablering av fylkeskirkeordningen, som gjennom enkelte kilder assosieres med Olav (Røskaft 2003, s. 197). De første kirkene på halvøya har antakeligvis vært høgendeskirker, som representerer kirkeoppføringene på tomtene til stormenn og konger i løpet av det tiende og ellefte århundret i Norge (Christophersen 2020, s. 275-276). Disse kirkene ble ikke oppført på kirkemaktens premisser, men heller ut ifra fra gårdseiernes egne behov (Røskaft 2003, s. 194).

På Nidarholm (Munkholmen), den lille øya rett nord for Nidarneset, kan det tyde på at en rundkirke har blitt oppført rundt samme tid som Knut den mektige blir hyllet som konge over Norge, noe som kongen selv sannsynligvis kan ha stått for i første halvdel av 1000-tallet (Andersen 2022, s. 66). Samlet viser opplysningene om kirkeoppføringene på Nidarneset (og Munkholmen) at kirkeutbyggingen har vært av en stor karakter, og med Adam av Bremens beskrivelser av kirkelandskapet kan man derfor tenke seg at kirkene på flere måter kan representere byens vekst.

3.3. Hvordan har de overordnede endringene i samfunnet forandret maktlandskapet mellom Lade og Nidarneset?

Skal man stole på sagalitteraturen fikk Eirik og Svein jarl etter Olav Tryggvasons fall omkring år 1000 makten i Norge, etter avtale med danskekongen Svein Tveskjegg. Fagrskinna forteller at Eirik og Svein jarl konverterte til kristendom i forkant av sin regjeringstid, men at de ikke skal ha drevet noen form for aktiv misjonering (Fagrskinna 1972, s. 152). Perioden var preget av en tilsynelatende religionsfrihet, der norrøn kulturvirkosomhet fritt kunne finne sted. Den førkristne religionen vokste i enkelte regioner, da Opplandene og Trøndelag skal ha blitt "nesten helt hedenske." Videre opplyser Fagrskinna at Eirik jarl "holdte ikke oppe kjøpstaden i Nidaros" (Fagrskinna 1972, s. 154). Hva er imidlertid betydningen av denne setningen? Det at Eirik "holdt ikke oppe kjøpstaden i Nidaros" er et utsagn som åpner for tolkning. I Heimskringlas saga om Olav den hellige blir det beskrevet at kjøpstaden hadde forfalt, og ikke lenger var i stand under Eirik jarls styre. De arkeologiske sporene støtter imidlertid ikke denne oppfatningen, da utgravinger fra kjøpstaden under Trondheim i denne perioden kan fortelle om et blomstrende miljø preget av god vekst (Christophersen 2020, s. 151).

Spørsmålet rundt *hvilken* gård som har vært mest involvert i utviklingen av Trondheim må ansees som et definisjonsspørsmål, inntil flere opplysninger kan belyse spørsmålet. Man kan tenke seg at Lade gård må ha vært svært involvert i kjøpstadens virksomhet, og at de andre gårdene i området kan ha vært underlagt Lade. Likevel er den geografiske nærheten til den mulige Nidarnes gård på Domkirkeplatået interessant, da det er denne gårdens innmark som kjøpstaden vokser i (dersom ikke Nidarnes gård

og dens innmark har blitt ansett som Lades eiendom). Kanskje kan utviklingen av kjøpstaden ha styrket Nidarnes gårds posisjon i landskapet, og truet Lades kontroll over Nidelva? Det er potensielt mulig at kjøpstadens ekspansjon i Nidarnes gårds innmark kan ha vært lønnsomt for bonden på Nidarneset. Selv om det inntil videre er spekulasjon, kan det tenkes at behovet for å legitimere sin maktutøvende rolle i området motiverte Ladejarlene til å forvalte området som samlingsarena. Hovet på Lade er beskrevet i Heimskringla, og skal ha blitt ødelagt av Olav Tryggvason. Det var etter Olavs fall at Eirik og Svein jarl skal ha fått makten i Norge, og da det ikke er beskrevet at hovet ble bygd opp igjen, kan man se for seg at mangelen på et offentlig kultsted må ha svekket Lades maktposisjon i området.

Hvis man velger å stole på sagaene om den tilsynelatende liberale politikken som ble drevet rundt religionsutøvelse under Eirik jarl, må etterspørselen for et hov ha vokst. Hovene var som tidligere nevnt viktige samlingsarenaer i vikingtiden, og ifølge sagaene fungerte de som møteplasser for samfunnseliten. Likevel markerte overgangen til 1000-tallet store endringer i samfunnet, da en sentraliseringsprosess av makt fant sted, både for konger og i kirken. De tradisjonsrike funksjonene som jarlesetene hadde utover jernalderen ble, som nevnt tidligere, gradvis erstattet med en samfunnsstruktur som kjennetegner europeisk middelalder.

Hva som imidlertid ble gjort etter Eirik jarl kom tilbake til Lade gård etter Olav Tryggvasons fall, finnes det ikke et stort grunnlag for å vite mye om. Det kan virke sannsynlig at en *kirke*, i motsetning til et nytt hov, ble satt opp på Lade for å fylle behovet for religiøs og sosial samlingsarena. Steinkirken som i dag står på Lade, skal være oppført mellom 1130- og 1160-tallet (Brendalmo & Eriksson 2016, s. 5). Julian Cadamarteri har tatt til orde for at ett eller flere tidligere kirkebygg kan ha blitt oppført der Lade kirke nå befinner seg, men understreker at det enda ikke er avdekket noen arkeologiske holdepunkter for å kunne bevise eller motbevise dette (Cadamarteri 2022, s. 104). Cadamarteri argumenterer for at den historiske Lade gård har ligget i området der Lade kirkegård befinner seg i dag, etter påvisning av bryggesteinslag (Cadamarteri 2022, s. 105).

Dersom en eller flere tidligere kirker har stått på samme sted som den moderne Lade kirke, tyder det på at kirken kan ha blitt oppført for å forvalte gårdens maktutøvende rolle i regionen. Kirken kan derfor ha vært en høgendeskirke med røtter helt tilbake til Eirik og Svein jarls, Olav Haraldssons eller Olav Tryggvasons regjeringstid. På bakgrunn av sagalitteraturens beskrivelse av den hedenske religionens fremvekst under Eirik og Svein jarl, kan det ved det første virke usannsynlig at jarlene skal ha oppført en kirke på Lade. Likevel var både Eirik og Svein døpt, og derfor kan man tenke seg at de har sett nytten av å forvalte sine kristne alliansenettverk gjennom å anlegge eller bruke en allerede anlagt kirke på Lade. Til tross for at det kan ha vært stor toleranse for norrøn religionsutøvelse i Trøndelag, kan en kirkeoppføring på Lade likevel ha fungert som en maktkonsolidering på Lade. Det ville da ha vitnet om at jarlene ble del av det samme internasjonale maktspeillet som både Olav Tryggvason og Olav Haraldsson var en del av (Winroth 2014, s. 208-209).

Olav Tryggvason eller Olav Haraldsson kan også ha oppført en høgendeskirke på Lade, men i skrivende stund finnes det ikke mye empiri til å bygge videre på dette forslaget. Lade ble siden fylkeskirke for Strindafylket (Røskaft 2003, s. 195), noe som antakeligvis har styrket middelalderkongenes forsøk i å konsolidere makt i regionen (Christophersen 2020, s. 277).

4. Konklusjon

I denne oppgaven har flyttingen av maktsetet fra Lade til Nidarneset blitt veid opp mot teorier om samfunnsmessige endringer i Skandinavia i overgangen til middelalder. Mangelen på variert funnmateriale på Lade vanskeliggjør et arkeologisk perspektiv på storgården Lades tilstand i tidsrommet der kjøpstaden på Nidarneset vokser. Imidlertid er det arkeologiske materialet på Nidarneset godt dokumentert, og sammen med sagalitteraturen tyder kildene på at Lade representerer et samfunnssystem som forsvinner eller endres i det storgårdene fra jernalderen ikke lenger brukes av kongemakten. Olav den hellige og Harald Hardråde representerer på sin side en kongemakt inspirert av europeiske stormakter, der alliansebygging gjennom dåp er et sentralt element (Winroth 2014, s. 208-209). Kristningskongene anlegger i denne perioden oden kongsgårdene sine i urbane landskap, i motsetning til herskerne som tilsynelatende var avhengige av besittelsen av fremtredende storgårder for å danne et maktgrunnlag (Skre 2022, s. 127). På grunn av den betydelige fremtredenen i sagalitteraturen og det arkeologiske materialet fra Nidarneset, virker derfor flyttingen av maktsetet mellom Lade og Nidarneset som et eksepsjonelt eksempel på samfunnsmessige endringer i overgangen til middelalder.

Litteraturliste

- Adam Bremensis. (1993). I *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*. (Danielsen, B. T., & Frihagen, A. K, Overs.). Aschehoug.
- Andersen, E. M. (2022). Grunnleggelsen av Nidarholm Mariakloster. *DKNVS Skrifter* 2022(2), 7-72.
- Andrén, A. (2013). The significance of places: The Christianization of Europe from a Spatial point of view. *World Archaeology*, 45(2), 27-45.
<https://doi.org/10.1080/00438243.2013.758939>
- Bagge, S. (2007). Christianization and State Formation in Early Medieval Norway. *Scandinavian Journal of History*, 30(2), 107-134.
<https://doi.org/10.1080/03468750510014088>
- Baug, I., Skre, F., Heldal, T., & Jansen, Ø. J. (2019) The Beginning of the Viking Age in the West. *Journal of Maritime Archaeology*, 14(1), 43-80.
<https://doi.org/10.1007/s11457-018-9221-3>
- Berglund, B., & Solem, T. L. (2017). Maktkontinuitet i munningen av Trondheimsfjorden. Arkeologi og vegetasjonshistorie 800 BC – 1200 AD. *Heimen*, 54(3), 206-234.
- Blom, G. A. (1997) Ladejarler og konger rundt Nidelvens munning. I Sandnes, J., Grankvist, R. & Kirkhusmo, A. (Red.), *Trondheims historie 997-1997: Bd 1. Hellig Olavs by. Middelalder til 1537*. Universitetsforlaget. 24-31.

- Brendalsmo, J., & Eriksson, J –E. G. (2016). *Kildegjennomgang. Middelalderske kirkesteder i Sør-Trøndelag fylke*. Riksantikvaren.
- Cadamarteri, J. P. (2022). Lademoens Kæmpehøje: Jarlenes Lade belyst gjennom arkeologiske kilder. *Heimen*, 59(2), 95-112. <https://doi.org/10.18261/heimen.59.2.1>
- Cadamarteri, J. P., McLees, C., Petersén, A., & Reed, I. (2020). Nidarneset før Nidaros: Trondheims landskaps- og bosetningshistorie i perioden 500 f.Kr.-1000 e.Kr. *Primitive Tider*, 22, 51-73. <https://doi.org/10.5617/pt.8394>
- Christophersen, A. (2020) *Under Trondheim*. Museumsforlaget.
- Christophersen, A., & Nordeide, S. W. (1994). *Kaupangen ved Nidelva*. Riksantikvarens skrifter nr. 7. Riksantikvaren.
- Ekroll, Ø. (2006). Arkeologi og myter: Nidarosdomens historie før 1200. *Hikuin*, 33(33), 77-98.
- Fagrskinna. En norsk kongesaga*. (1972). (Schreiner, J., Overs.) Fabritius.
- Farbregd, O. (1992). "– Den gamle, og så den nye tid ...". I A. Christophersen (red.), *I kongers kaupang og bispers by – Arkeologi forteller byhistorie*. (s. 41-43).
- Jørgensen, L. (2014). Norse Religion and Ritual Sites in Scandinavia in the 6th–11th Century. I H. C. Gulløv (Red.), *Northern Worlds: Landscapes, Interactions and Dynamics*. PNM Publications from the National Museum. Studies in Archaeology and History Vol 22. Copenhagen, University Press of Southern Denmark. 129-150.
- Knirk, J. E. (2018). Kuli-steinen og landsnamnet Noreg. *Namn og Nemne*, 34, 93-98.
- Larsson, L. (2007). The Iron Age ritual building at Uppåkra, southern Sweden. *Antiquity*, 81(311), 11-25. <https://doi.org/10.1017/S0003598X00094813>
- Lidén, H.-E. (1989). Fra restaureringsarbeidet ved Mære kirke. I H. M. Nordberg (red.), *Mære kyrkje 800 år*. (s. 59-66). Mære Sokneråd.
- Nordeide, S. W. (2003) *Erkebispegården i Trondheim: Beste tomte i by´n*. [Doktorgradsavhandling]. Norsk institutt for kulturminneforskning.
- Olsen, O. (1966). *Hørg, hov og kirke. Historiske og arkæologiske vikingetidsstudier*. Bianco Lunos bogtrykkeri A/S.
- Petersen, T. H. (1939). Oldtidsminner i Strinda. I Strinda bygdebok, bd.1, 33-58. Strinda bygdebokkomite.
- Rostad, S. H., Sæhle, I. & Rullestad, S. S. *Arkeologiske undersøkelser i Kjøpmannsgata 36-38 (TA 2019/10, TA 2019/20 og TA 2019/21)*. Trondheim kommune, Trøndelag. (NIKU rapport 125). Norsk Institutt for Kulturminneforskning. <https://niku.brage.unit.no/niku-xmlui/handle/11250/2763893>
- Rønne, P. (2010) Horg, hov og ve – et førkristent kultanlæg på Ranheim i Sør-Trøndelag. *Spor*, 25(2), 32-37.

- Røskaft, M. (2003). *Maktens landskap: Sentralgårder i Trøndelag ved overgangen til kristen middelalder, ca. 800-1200*. [Doktorgradsavhandling]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Schøning, G. (1910). *Reise som giennem en Deel af Norge i de Aar 1773, 1774, 1775 paa Hans Majestæt Kongens Bekostning er gjort og beskrevet. Andet bind. A/S Adresseavisens Bogtrykkeri*. (Opprinnelig utgitt 1778).
- Skre, D. (2022). Scandinavian kingship AD 500-1000. *Neue Studien Zur Sachsenforschung*, 11, 117-131.
- Stene, E. (1990). Kultsted – kirkested og økonomisk makt – Et spørsmål om lokalisering? I *Spor*, 5(2), 14-16.
- Hødnebo, F. (Red.). (2009). *Snorre Sturlasons Kongesagaer*. (Holtsmark, A., & Seip, D. A., overs.). J. M. Steinersens forlag A/S.
- Sundqvist, O. (2011). Gudme on Funen: a central sanctuary with cosmic symbolism? I Grimm, O. & Pesch, A. (Red.), *The Gudme-Gudheim Phenomenon: apers presented at a workshop organized by the Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology (ZBSA), Schleswig, April 26th and 27th, 2010*. Wachholtz, 63-76.
- Sundqvist, O. (2021). The Role of Rulers in the Winding Up of the Old Norse Religion, *Numen*, 68(2-3), 272-297. <https://doi.org/10.1163/15685276-12341623>
- Sæhle, I., Petersén, A., Wood, P. N., Brink, K., Valstrand, N. E., Lørvik, K. (2021). *Arkeologiske undersøkelser i Søndre Gate 7-11, Peter Egges plass, Krambugata 2-4 m.f., Trondheim Trøndelag (TA 2016/21 TA 2017/03)*. *Landskapsutvikling, tidlig urban aktivitet og middelaldersk kirkested*. (NIKU Rapport 97). Norsk institutt for kulturminneforskning. <https://niku.brage.unit.no/niku-xmlui/handle/11250/2763893>
- Theodricus munk. (1990). Olav får rede på Håkons bakhold og svik. I *Norges historie. Historien om de gamle norske kongene / Theodricus munk. Historien om danenes ferd til Jerusalem*. (Salvesen, A., Overs.). Aschehoug. 57-58.
- Winroth, A. (2014). *The Age of the Vikings*. Princeton University Press.

Illustrasjonskilder

Figur 1

- McDowell, Julia L. *Kart over Lade og Nidarneset*. [Digital Map] 1:25,000. Trondheim, Norway: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, prepared for this thesis 29 March 2023.
- Meuser, Michael and Aran Meuser. *Norway waterways*. (Shapefile). MapCruzin.com citing OpenStreetMap, 03 September 2014. Web. Accessed: 29 March 2023. <https://mapcruzin.com/free-norway-arccgis-maps-shapefiles.htm>
- European Environment Agency. *Europe coastline*. (Shapefile). European Environment Agency, 06 October 2015. Web. Accessed: 29 March 2023.

<https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/eea-coastline-for-analysis-1/gis-data/europe-coastline-shapefile>

Trondheim kommune. *Kulturminnekartet*. Web. Accessed 29. March 2023.

<https://www.trondheim.kommune.no/tema/bygg-kart-og-eiendom/byantikvar/aktsomhetskart-kulturminner/>

